

Animal welfare, etológia és tartástechnológia

Animal welfare, ethology and housing systems

Volume 5

Issue 4

Különszám

Gödöllő
2009

A TEJTERMELÉS EURÓPA RÉGIÓIBAN: HATÁSOK ÉS KÖLCSÖNHATÁSOK

Fehér István

Szent István Egyetem, Marketing Intézet, Gödöllő, Páter K.u.1

feher.istvan@gtk.szie.hu

Összefoglalás

A tejtermelés termékpályáról készített elemzés célja, hogy meghatározza az agrárfejlesztést regionális szinten befolyásoló fontosabb tényezőket. A legutóbbi KAP reformok eredményeként kialakuló piacorientáltabb agrártermelés következtében a farmerek, a feldolgozók és a kiskereskedők egyre inkább egymástól függővé váltak, együtt kell működniük egymással annak érdekében, hogy biztosítsák tevékenységük fennmaradását és annak fejlődését.

Erre a függőségi viszonyra és a termékpálya ("filière") koncepcióra adott visszajelzések részben megfelelnek az agrárpolitikai törekvéseknek, a támogatások természete (átcsoportosítás az 1-es pillérről a 2-es pillérre, a tejkvóták lebontása, megszüntetése), a támogatások szintje, és a világ agrár-élelmiszeripari termékkereskedelmének liberalizációja összefüggésében. (A "filière": francia fogalom, amely egy adott termék megtervezése, termelése, feldolgozása és marketingje által megvalósuló tevékenységeket foglalja magába.)

Ezért fontos, hogy meghatározzuk egyrészt azokat a faktorokat, amelyek a mezőgazdasági és élelmiszeripari termelés fejlesztését regionális szinten befolyásolják, másrészt a különböző termékpálya résztvevők fejlesztési kilátásait, harmadrészt azokat a stratégiákat, amelyek előreláthatólag hatással lesznek majd a fejlődésükre és végezetül, véleményünkkel befolyásoljuk a politikai intézkedéseket.

A tej szektor meghatározó jelentőséggel bír számos visszajelzés szerint, az adott területhez való erős kötődése és a helyi agrárgazdaságra gyakorolt szerkezetformáló hatása miatt.

Kulcsszavak: tejtermelési termékpálya, adott területhez való erős kötődése, KAP reformok

Milk production in European regions: interactions and impacts

Abstract

A study of the operation of agro-food supply chain in the dairy sector in order to identify the major factors influencing agricultural development at regional level. With a more market-oriented agricultural production in the wake of the last CAP reforms, farmers, processors and retailers are more and more reciprocally dependent and have to cooperate to ensure their sustainability and the development of their activities.

Reflection on this dependence and on the "filière" concept is particularly relevant in a context of policy development in terms of nature of the support (transfer from pillar 1 to pillar 2, decoupling, abolition of the milk quotas), of level of support and of liberalisation of world agri-food trade.

Therefore, it is important to determine: firstly, the factors influencing the development of agricultural and agri-food production at regional level, secondly the development prospects according to the various players, thirdly the strategies envisaged or set up to accompany their development and finally the policy measures available.

The dairy sector seems emblematic to begin this reflection due to its strong territorial anchoring and its structuring effect on the local agricultural economy.

Keywords: agro-food supply chain, dairy sector, strong territorial anchoring, CAP reforms

Gazdasági szereplők helyzetének áttekintése az EU tejszektorában

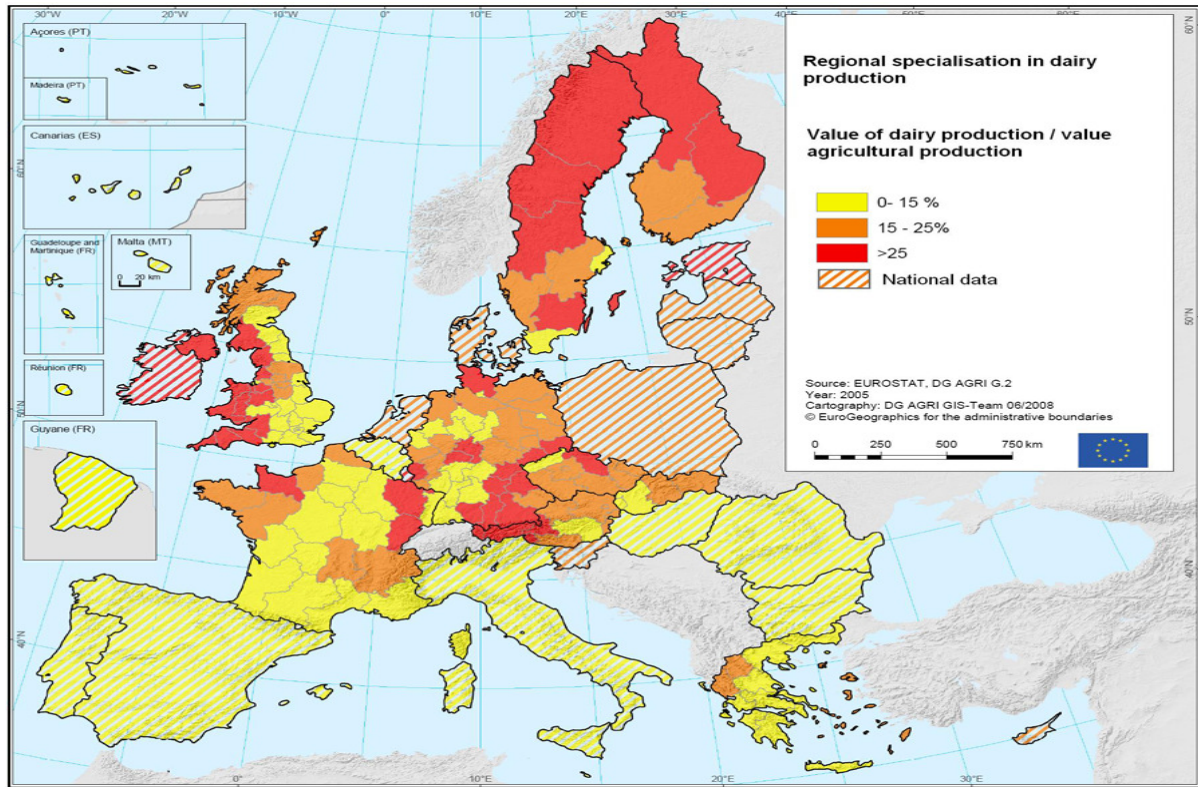
Az EU-27-en belül a tejszektor helyzete régióról régióra változik, a különbségek változatosan tükröződnek vissza:

- gazdasági fontosság alapján (*1. ábra*) azokban az országokban, amelyek a tejtermelésre specializálódtak (az agrártermelés értékének 33%-a Észtországbán, 25%-a Finnországbán és mintegy 39%-a Franche-Comtéban (Franciaország) vagy Vorarlbergben (Ausztria), de 1%-nál kevesebb néhány NUTS-2 régióban (Provence, Alpes, Côte d'Azur, Hamburg);

- a termelés rendszere alapján az egy gazdaságra jutó 10 és 900 tonna közötti kvótával (*2. ábra*). A NUTS-2 szinten az egy tehénre jutó 3200-tól több mint 8000 literes átlagtermelésig, az erősen eltérő farm struktúrával, ahol a gazdaságok több mint 90%-a meglehetősen kisméretű (1 vagy 2 ESU), ami például

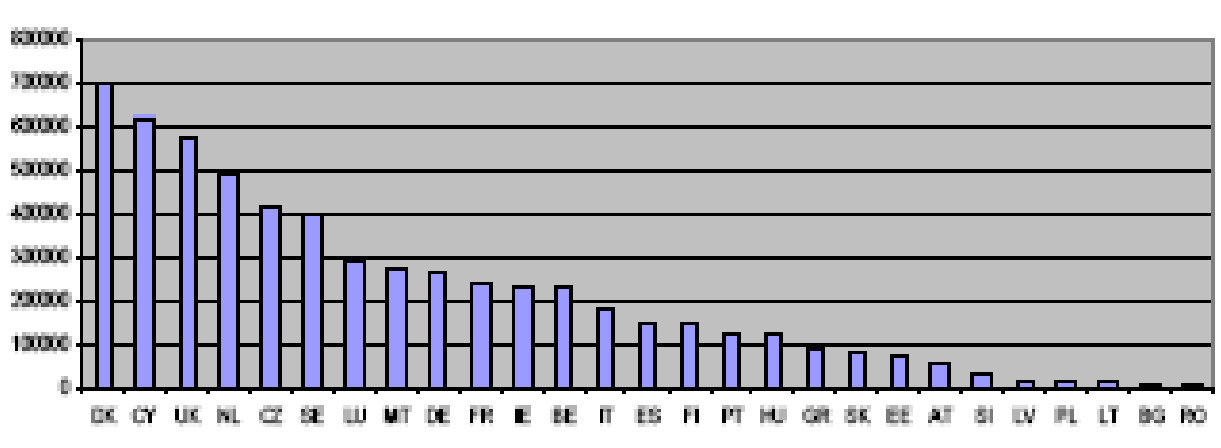

jellemző Romániában és Szlovákiában, mellyel szemben ugyanakkor a gazdaságok közel 90%-a „családi” méretű (10 és 100 ESU közötti) mint Franciaországban, Írországban vagy Svédországban (3. ábra).

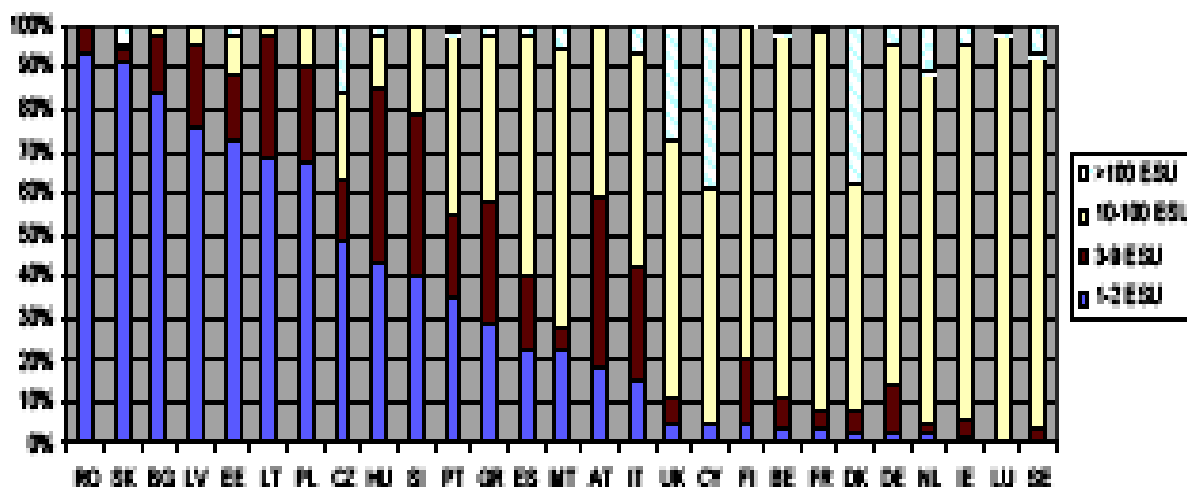
1. ábra: A tejtermelés regionális specializációja

Figure 1: Regional specialization in dairy production

2. ábra: Átlagos tejkvóta gazdaságonként 2008-ban

Figure 2: Average quota per farm in 2008

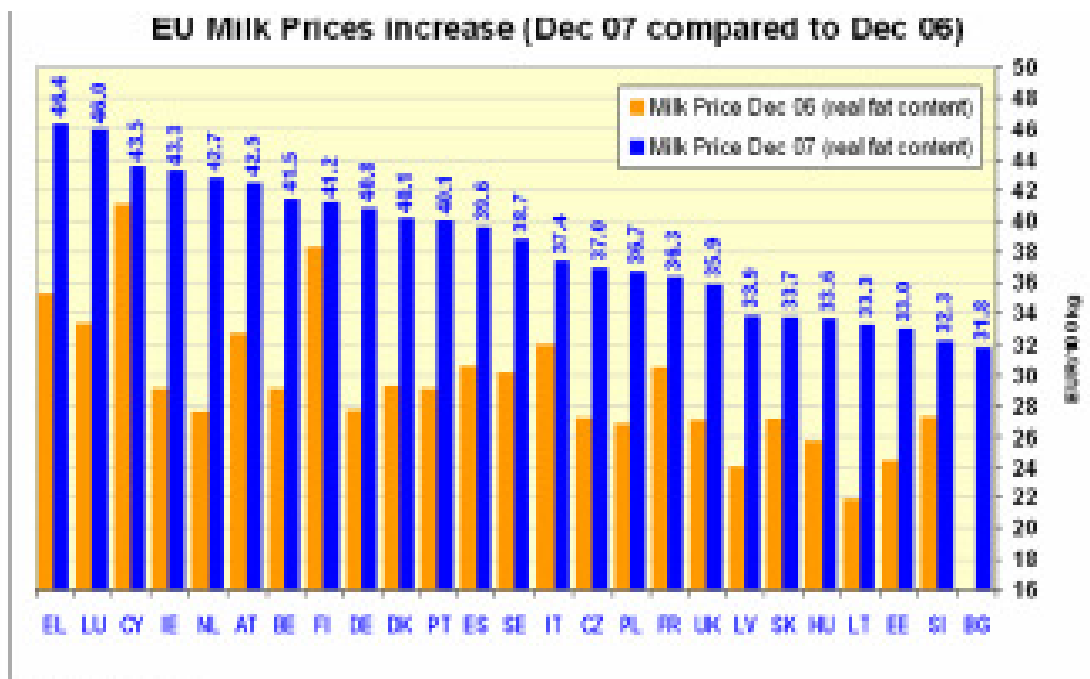
forrás: EUROSTAT - FSS 2005 and DG AGR1

3. ábra: Gazdaságok száma méret és országonként

Figure 3: Number of holdings per economic size (ESU) and per country

Magyarországon a nagyszámú hazai gazdaság többsége igen kicsi. Az üzem nagyság jellemzésére használt ún. 1 Európai Méretegységet (ESU-EUME; ez kb. egy vagy két tehénnek vagy 5-21 ha búzának felel meg) sem éri el a hazai üzemek 77,5%-a. A hazai állattartó üzemek 92,5%-a nem éri el az 5 állategység méretnagyságot, az üzemek nagy többsége méretüknél fogva nem lehetnek versenyképesek. Kicsi a nagyüzemek aránya a hazai állattartásban 500 állategységnél többet mindössze a gazdaságok 1,9% tart, míg Hollandiában 4,7%, Dániában 12,1%, Csehországban 8,9%, Szlovákiában 10,2%.

A termelőknek fizetett árak, valamint az idő és a rendelkezésre álló hely változékonysága 50%-ban alakulhat az egyes évek, illetve az adott országok szerint. (4. ábra). Hazánkban 2008-ban rövid felfutás után a tej felvásárlási árak drasztikusan visszaestek, ez a helyzet ma is érvényes. Az Európa szerte alacsony felvásárlási árak tiltakozási hullámot váltottak ki az uniós tejtermelőktől. Az EU Bizottság és az FVM is vizsgálja, hogyan lehet a termékpályán kialakult jövedelem aránytalanságokat megoldani, mivel 2007. november óta a kiskereskedelmi tejárak 14%-kal emelkedtek, addig a felvásárlási árak a termelési árszint alá csökkentek.

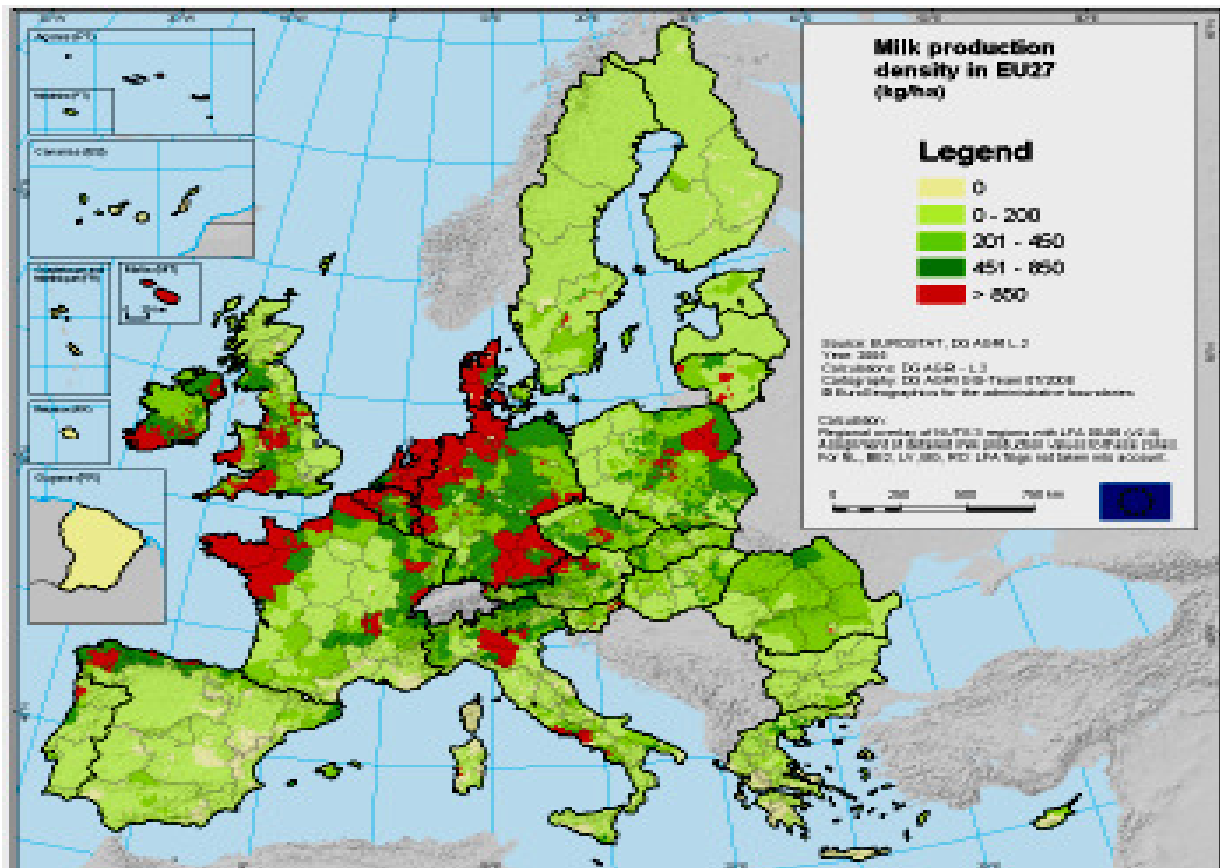
Source: DG AGRI

4. ábra: Tej ár változások idő és hely függvényében

Figure 4: Time and space variation of milk price.

Az EU-27-en belül különböző helyeken megtörtént a farmok átstrukturálódása, amely a tejtermelés koncentrálódásához vezetett. 2005-ben, az európai tejtermelés 50%-a a terület 11%-án realizálódott (5. ábra).

Romlandósága és nehezen szállíthatósága (mennyisége és súlya) miatt a tejet szinte mindig feldolgozzák tejtermékekké (fogyasztói tej, vaj, tejpor, sajt) többnyire olyan helyen, amely közel esik a tej begyűjtési területhez. E tejtermékeknek egyedi jellemzői vannak és általában specifikus piaci elemzések tárgyát képezik. Jelen tejtermékpálya tanulmány folyékony tej egyenértékre alapul, ezért kevésbé pontos és részletes. Éppen ezért az eredményeit óvatosan kell kezelni, különösképpen a földrajzi kérdésekben, mivel például nem volt lehetőség a földrajzi eredetvédett területek figyelembe vételére.

5. ábra: Tejtermelés koncentráltsága

Figure 5: Milk production density

A tejipar kettős képet mutat, amelyben szerepelnek a nagy tejipari csoportosulások, melyek az európai tejfeldolgozás több mint felét adják, ezek mellett megtalálhatók a nagyszámú kis- és közepes méretű vállalkozások is. A technikai követelmények és a vezetés koncentrációra és specializációra kényszerítette a tejipari csoportokat. Ez javítja alkuerejüket a nagyobb kiskereskedőkkel szemben, amelyek még önáluk is koncentráltabbak: a 15 legnagyobb európai beszerzési központ a teljes európai élelmiszerpiac közel 77%-át fedi le.

Konkrétabban a 15 legnagyobb európai beszerzési központ piaci részesedése 76.9%, míg a többi kereskedelmi szervezet a piac 23.1%-át teszi ki. A termékpálya szerveződését erősen befolyásolják a nemzeti szabályozási keretek, melyeknél sokkal rugalmasabb az európai jogi szabályozás. Megfogalmazódott olyan vélemény is, hogy a kereskedelmi láncok multinacionális működése miatt erősíteni kellene az európai szintű szabályozást.

EU tejszektorának regionális szintű lehetőségei

A tejtermelés elhelyezkedése számos faktor kombinációjától függ. A tejtermelés regionális elhelyezkedését és ezáltal a földrajzi koncentrációját meghatározó főbb tényezők a következők:

- A tejtermelő farmok versenyképessége,
- A tejfeldolgozó üzemek begyűjtési költségei,
- A piacra jutás feltételei,
- A tej termékpálya szervezettsége, és
- A nemzeti vagy regionális jogi szabályozás.

Az első három tényezőt megközelítően meg lehet határozni az EU-27 szintjén és ezeknek a kombinációja kedvezően befolyásolhatja a tejszektor fejlődését az európai régiókban.

A tejtermelési faktort vizsgálva, a gazdaságok versenyképessége a tejtermelő tehenek tartási rendszerétől függ, amelyet viszont a talaj, a klíma és a kialakult mezőgazdasági struktúra határoz meg. A tejelő szarvasmarha tartási rendszereket elhelyezkedési zónájuk, területük klímája és a földhasználat szempontjából célszerű vizsgálni és összehasonlítani.

A tejfeldolgozási faktor, a tejipar befektetéseihez helymeghatározásához más tényezők (a cég számára rendelkezésre álló hely, helyi dinamizmus) mellett alacsony begyűjtési költségeket és a lehető legmagasabb állatsűrűséget fontos elemezni az adott területen.

A fogyasztói piac faktor esetében a piac a termelés helyéhez közel, a fogyasztói tej rendelkezésre állását igényli, még akkor is, ha jelentős lehetőség mutatkozna a magas hozzáadott értékű termékek termelésére. Termelési ösztönzőként jelentkezik az, ha egy adott területen tejhiány van. Ezzel szemben a tejfelesleggel rendelkező területeken a tej árának kell alacsonyabbnak lennie. A piac kedvező, vagy kedvezőtlen jellegét a tejjegyensúllyal mérhetjük.

Ha e három faktor kombinációját elemezzük, akkor minden egyes területre érvényes az, hogy kedvező, semleges, vagy kedvezőtlen környezetben van-e a tejszektor. A regionális elemzéshez egyedül a 2005-ös adatok álltak rendelkezésre. Ebben az esetben nem lehet figyelembe venni semmilyen speciális helyzetet vagy dinamikus értékelést. Ezért nem szabad úgy tekinteni az eredményeket, mint az EU tejtermelésének a jövőjét, sokkal inkább úgy kell értékelni, mint az egyes területek elméleti lehetőségeit, potenciálját.

Az EU területének csupán kis részét (5%) lehet „nagyon kedvezőnek” minősíteni, viszont ez a terület adja az európai tejtermelés 20%-át. Valószínűsíthető, hogy a termelés koncentrációja tovább fog folytatódni,

amennyiben azt a környezetvédelmi kérdések is lehetővé teszik. Valójában, a sérülékenyként értékelt zónákban lévő területek nagy része nitrát túlsúllyal küzd.

Az EU területének (71%) és tejtermelésének legnagyobb része (70%) az elemzés szerint semleges helyzetben van, sem "kedvező" sem pedig „kevésbé kedvező” kategóriába nem sorolható. E semleges régiókban kétféle forgatókönyv tűnik lehetségesnek:

Az első esetben, ha a jelenlegi tejipari tevékenységek eléggé fontosak ahhoz, hogy relatíve versenyképesek legyenek – például speciális termékek miatt (PDO/PGI) vagy a jelentős turisztaszektor miatt – akkor a termelés koncentrálódása néhány versenyképes tejüzem létrejöttével mehet végbe. A helyi fogyasztói dinamizmus még tovább bátoríthatja a tejüzemeket, hogy az új tejfeldolgozó beruházásokba befektessenek néhány adott területen.

Ennek pozitív hatása lesz a helyi vagy a regionális mezőgazdasági termelésre. A tejipari tevékenység fenntartására és/vagy fejlesztésére helyi stratégiát lehet kidolgozni, például a helyi termékek népszerűsítésével, a termékek minőségének kiemelésével, vagy annak hangsúlyozásával, hogy a tejtermelő farmok milyen értéket teremtenek a közjavak számára, elsősorban a környezet tekintetében. Számos, a vidékfejlesztési politikában javasolt intézkedés bátoríthatja ezeket a törekvéseket (pl. beruházások, a tevékenységek diverzifikálása, agrár-környezeti intézkedések).

A forgatókönyv második változatánál a tejár csökkenése arra kényszerítheti a kevésbé versenyképes farmokat, hogy beszüntessék termelésüket, különösen azokban az esetekben, amikor találnak más lehetőségeket is, mint például a szántóföldi növénytermesztés. A tejtermelés ilyen csökkenésének hatása lehet a tanácsadói szolgálatok megszűnésére is (technikai tanácsadás, állatorvosi szolgálat) továbbá arra, hogy a tejipari vállalatok áttelepüljenek olyan területekre, ahol magasabb a tejtermelő gazdaságok állományi sűrűsége. Bekövetkezhet az a tény is, hogy leáll a tejbegyűjtés ezeken a területeken, ezzel számos szociális és gazdasági problémát okozva a régió számára. Talán ez lehet a legkritikusabb helyzet, mivel jelentős a tejszektor regionális specializációja.

Következtetések

Végző soron Európa területének közel egynegyede (24%) a tejtermelés szempontjából „kevésbé kedvezőnek” ítélt vidéken található és ez adja az európai tejtermelés 10%-át. E régiókban a tejtermelés kockázatosnak tekinthető.

Ez elsősorban **hegyi területeket** jelent: 43%-uk, a hegyi tejtermelés 36%-a "kevésbé kedvező" területen történik, bár igaz, hogy ezeken a területeken gyakran ez az egyetlen lehetséges agrártevékenység. A tejtermelés megszüntetése nem minden esetben alternatíva a természeti környezet fenntartására vagy megtartására. A területek elnéptelenedését a helyi hatóságoknak is számításba kell venniük, hogy új megoldásokat keressenek.

Európai szinten a KAP számos olyan intézkedést javasol, amely válasz lehet ezekre a nehézségekre és megkönnyítheti a farmok alkalmazkodását az új gazdasági és politikai körülményekhez. Ilyenek különösen a Health Check és az európai vidékfejlesztési stratégia javított kiadása. A jelenlegi tejkriszist ezt még nem igazolja.

A gazdálkodók vagy a termékpályán elhelyezkedő egyéb résztvevők által követendő stratégia a következőkön alapulhat:

- a termelés szintjén: az agrárgazdaságok modernizációja, a tevékenységek diverzifikációja, közvetlen értékesítés fejlesztése elsősorban a turizmus irányába, vagy az agrártermelés és a termékek minőségének javítása,
- a feldolgozás szintjén: rendszeres (minőségű és mennyiségű) tejjelátással biztosított termelői csoportok létrehozása, vagy a kis- és közepes méretű vállalkozások támogatása, főként kutatási és fejlesztési tevékenységük erősítése.

Speciális kérdéseket lehet még a továbbiakban elemezni olyanokat, mint a hegyi területeken a tejbegyűjtés többletköltségei (pl. olyan begyűjtési pontok létrehozásával, mint amilyenek Ausztriában vannak), az eredetvédett termékek termelőktől történő begyűjtésének javítása és a helyi termékek népszerűsítésének szükségessége.

Irodalomjegyzék

Rural Development in the European Union - Statistical and Economic Information - Report (2008)
http://ec.europa.eu/en/agriculture/rur/index_en.htm

Agri-environment Measures - Overview on General Principles, Types of Measures, and Application (22/04/2005) http://ec.europa.eu/en/agriculture/rur/index_en.htm

Health Check of the CAP: current situation, Commission proposal and Council outcome [pdf] (03/2009)
http://ec.europa.eu/agriculture/healthcheck/index_eu.htm

Statisztikai tükrök (2009): III. évfolyam 7. szám. Utolsó letöltés: 2009. január 28. www.ksh.hu